

Een droom

De eerste nacht droomde ik een onbeweeglijke droom. Ik droomde dat ik zuiver kijken was, louter oogopslag, en dat ik lichaam noch een naam had. Hoog hang ik boven een vallei, op een onbepaald punt, van waaruit ik alles of bijna alles zie. Ik beweeg me voort in dit kijken, maar blijf op de plek waar ik ben. Het is eerder de aanschouwde wereld die zich aan mij overgeeft, als ik naar haar kijk, komt ze naderbij en wijkt bij mij vandaan, zo dat ik alles tegelijk of alleen de allerkleinste bijzonderheden kan zien.

Ik zie dus een vallei waarin een huis staat, precies in het midden, maar het is niet mijn huis noch mijn vallei, want niets behoort mij toe, want ook ikzelf behoort mij niet toe en er bestaat niet eens zoiets als ik. Ik zie de bolvormige lijn van de horizon die de vallei aan alle kanten omsluit. Ik zie de wilde, troebele beek die tussen de heuvels stroomt. Ik zie bomen als eenbenige, onbeweeglijke dieren met hun machtige poten in de grond vastgegroeid staan. De onbeweeglijkheid van wat ik zie, is schijnbaar. Ik kan naar believen door deze schijn heen dringen. Dan zie ik onder de bast van de bomen beweeglijke stroompjes water en sappen die heen en weer, omhoog- en omlaagkruipen. Onder een dak zie ik de lichamen van slapende mensen en hun onbeweeglijkheid is ook schijnbaar; zachtjes kloppen in hen hun harten, ruist hun bloed, zelfs hun dromen zijn niet werkelijk, ik kan namelijk zien wat het zijn: pulserende stukjes van beelden. Geen van de slapende lichamen is mij vertrouwd noch vreemd. Ik kijk gewoon naar ze en in hun ingewikkelde droomgedachten zie ik mijzelf – dan ontdek ik die krankzinnige waarheid. Dat ik kijken ben, zonder reflectie, zonder enig oordeel, zonder ge-

voel. En onmiddellijk ontdek ik iets anders, namelijk dat ik ook door de tijd heen kan kijken, dat net zoals ik mijn gezichtspunt in de ruimte kan veranderen, ik het ook in de tijd kan, alsof ik een pijltje op het beeldscherm van een computer ben, dat niettemin uit zichzelf beweegt of gewoonweg geen weet heeft van het bestaan van de hand die het voortbeweegt.

Zo droom ik, naar het mij toeschijnt, een oneindig lange tijd. Er bestaat geen voor en er bestaat geen na, ik verwacht ook niets nieuws, want ik kan niets verwerven noch iets verliezen. De nacht houdt nooit op. Er gebeurt niets. Zelfs de tijd verandert niet wat ik zie. Ik kijk, en leer niets nieuws kennen noch vergeet ik wat eenmaal is gezien.

Marta

De hele eerste dag beliepen we ons land. De rubberlaarzen zakten diep weg in de kleigrond. De aarde was rood, onze handen kleurden rood en onder het wassen ervan stroomde een rood straaltje water weg. R. inspecteerde voor de zoveelste keer de bomen in de tuin. Het waren oude, borstelige, naar alle kanten wijdivertakte bomen. Zulke bomen zijn vast onvruchtbaar. De boomgaard liep door tot aan het bos en hield op bij een donkere wand van sparren. Het was net een leger zoals ze daar stonden. 's Middags begon er weer met regen vermengde sneeuw te vallen. Het water bleef op de kleigrond liggen, vormde straaltjes en beekjes, en stroomde van boven zo neer op het huis, trok in de wanden en verdween ergens onder de muur. We daalden met een kaars af naar de kelder, ongerust door het onophoudelijke ruisen. Over de stenen traptreden stroomde een complete beek, waste de stenen vloer en vloeiende lager weg, in de richting van de vijver. We begrepen dat het huis op een rivier stond, dat het door

onachtzaamheid op stromend, onderaards water was gebouwd en daar viel nu niets meer aan te doen. Er zat niets anders op dan te wennen aan het sombere, eeuwige ruisen van het water, aan onrustige dromen.

De andere rivier bevond zich buiten – dat was een stroom vol troebel rood water dat radeloos de onbeweeglijke wortels van de bomen waste en in het bos verdween.

Uit het raam van de lange kamer kun je het huis van Marta zien. Al drie jaar heb ik me afgevraagd wie Marta is. Over zichzelf zei ze steeds iets anders. Elke keer gaf ze een ander geboortjaar op. Voor mij en voor R. bestond Marta alleen in de zomer, 's winters verdween ze, zoals alles hier. Ze was klein van stuk, volkomen grijs, ze had geen tanden meer. Haar huid was gerimpeld, droog en warm. Dat weet ik omdat wij elkaar bij onze begroeting hebben gezoend, ja, elkaar zelfs wat onbeholpen omhelsd en toen rook ik haar geur van bruusk gedroogde vochtigheid. Zo'n geur blijft achter, die raak je niet meer kwijt. Kleren die nat zijn geregend, moeten worden gewassen, zei mijn moeder altijd, maar zij waste sowieso alles al volstrekt onnodig. Ze opende de kasten, haalde schone, gemangelde lakens tevoorschijn en gooide ze in de wasmachine, alsof het niet-gebruiken ze even smerig had gemaakt als het gebruiken ervan. De geur van vochtigheid op zichzelf was onaangenaam, maar op de kleren van Marta, op haar huid rook hij vertrouwd en prettig. Als Marta hier was, bevond alles zich op zijn plaats, was alles volkomen in orde.

Marta kwam al meteen de tweede avond. Eerst dronken we thee, daarna rozenbottelwijn, van vorig jaar, donker en dik, zo zoet dat je na de eerste slok al draaiër werd. Ik was bezig met het uitpakken van de dozen met boeken. Marta hield haar glas met beide handen vast en keek ongeïnteresseerd. Ik dacht even dat Marta niet kon lezen. Dat leek mij zo. Het had gekund, ze was oud genoeg om de openbare scholen niet meer te hebben meegemaakt. Letters hielden haar blik niet vast, maar ik heb haar er nooit naar gevraagd.

De opgewonden teven liepen in en uit. Ze brachten op hun vacht de geur van de winter en de wind mee naar binnen; ze warmden zich bij het brandende fornuis, en daarna werden ze weer naar de tuin getrokken. Marta streelde hun ruggen met haar lange, knokige vingers en zei almaar tegen ze dat ze zo mooi waren. En zo sprak ze de hele avond alleen tegen de teven. Ik keek vanuit een ooghoek naar haar, terwijl ik de boeken op de houten planken rangschikte. Het lampje aan de muur verlichtte haar kruin met de vederbos van dunne grijze haren. In haar nek vormden ze een vlecht.

Ik weet nog zoveel dingen, maar ik herinner me niet meer hoe ik Marta voor het eerst heb ontmoet. Ik herinner me alle eerste ontmoetingen met personen die later belangrijk voor me zijn geworden; ik weet nog of de zon scheen, ik herinner me details van de kleding (de grappige laarzen uit de DDR van R.), ik herinner me geuren, smaken en iets als de factuur van de lucht: of die rauw en stijf was, of glad en koel als boter. Daarvan hangt de eerste indruk af. Dit soort dingen worden ergens in die afzonderlijke, misschien wel dierlijke delen van de hersenen opgeslagen en kunnen later nooit meer worden vergeten. Maar mijn eerste ontmoeting met Marta kan ik me niet meer herinneren.

Het moet in de vroege lente zijn geweest: hier is dat de tijd van alle begin. Het moet in deze oneffen ruimte van de vallei zijn geweest, want Marta komt in haar eentje nooit verder. Het zal zeker naar water hebben geroken, naar gesmolten sneeuw. Ze droeg vast die grijze trui met die lubberige gaten.

Ik wist niet veel van Marta. Ik wist alleen wat zij me zelf had onthuld. Ik moest alles bevroeden en betrapte me erop dat ik over haar begon te fantaseren. Ik schep Marta met heel haar verleden en heden. Want ik hoefde maar te vragen of ze wat over zichzelf wilde vertellen, toen ze jong was, hoe wat nu zo vanzelfsprekend lijkt er indertijd uitzag, of ze veranderde van onderwerp, draaide haar hoofd naar het raam weg of deed er simpelweg

het zwijgen toe, waarna ze geconcentreerd verder ging met het snijden van kool of het vlechten van haar-andermans haar. Ik bespeurde daarin geen afkeer van praten. Het was alsof Marta gewoon niets over zichzelf te vertellen had. Alsof ze helemaal geen geschiedenis had. Ze praatte alleen graag over andere mensen, die ik misschien een paar keer bij toeval of helemaal nooit had gezien omdat ik ze niet meer had kunnen zien: ze hadden te lang geleden geleefd. Ook over hen die vast en zeker nooit hadden bestaan; later ontdekte ik dat Marta graag dingen verzon. En over de plaatsen waar ze die mensen als planten neerzette. Ze kon uren aan één stuk door praten, tot ik er genoeg van had en een beleefde aanleiding zocht om haar te onderbreken en weer over het grasveld huiswaarts te keren. Soms onderbrak ze haar uiteenzettingen plotseling, zonder aanleiding, en kwam ze er weken niet meer op terug om later pardoos te beginnen met: 'Zeg, weet je nog die keer dat ik je vertelde...' 'Ja, dat weet ik nog.' 'Wel, dat ging toen zo...' En dan vervolgde ze een opgedroogd onderwerp en zocht ik in mijn herinnering over wie ze het had en waar ze was gebleven. En vreemd genoeg herinnerde ik me niet zozeer de geschiedenis op zich, als wel een vertellende Marta, haar kleine gestalte, haar geronde rug in de trui met de lubberige gaten, haar benige vingers. Praatte ze tegen de voorruit van de auto onderweg naar Wambierzyce, waar we planken gingen bestellen, of plukten we op dat moment misschien kamille op Bobols veld? Nooit kon ik die hele geschiedenis achterhalen, maar altijd het tafereel op zich, de omstandigheden, de wereld die haar in mij had doen wortel schieten, alsof die geschiedenissen op een bepaalde manier irreëel, verzonnen, gedroomd waren, in haar en in mijn hoofd weerkaatst, door woorden vervaagd. Ze brak ze al even onverwacht af als ze eraan was begonnen. Als gevolg van een op de grond gevallen vork, waarvan het aluminium geluid haar laatste zin verbrijzelde en haar volgende woord in haar keel tegenhield, zodat ze dat moest inslikken. Of Zo-en-Zo kwam binnen, typisch voor hem, altijd

zonder kloppen, vanaf de drempel stampend met zijn laarzen en stroompjes water, dauw, modder binnenbrengend, alles van buiten, en met hem erbij kon je het verder wel vergeten dat er nog iets werd gezegd, zoveel lawaai maakte hij.

Veel van wat Marta vertelde, is me niet bijgebleven. Wat overbleef, waren wat vage pointes als mosterdresten op de rand van een bord wanneer de hoofdmaaltijd al is genuttigd. Bepaalde enge of grappige taferelen. Uit hun context gerukte beelden: kinderen die met blote handen forellen in een beek vingen. Ik weet niet waarom ik dit soort details verzamelde, maar het hele verhaal, dat immers iets moet hebben betekend aangezien het een verhaal was met een begin en een einde, vergat ik. Ik onthield alleen de pitjes die mijn geheugen later, en terecht, moest uitspuwen.

Het was niet zo dat ik alleen maar luisterde. Ik praatte ook tegen haar. In het begin zei ik een keer dat ik bang was om dood te gaan, niet de dood in het algemeen vreesde ik, maar het moment zelf waarop ik niets meer tot later zou kunnen uitstellen. En dat die vrees alleen komt als het donker is, nooit overdag, en een paar vreselijke ogenblikken duurt, als een epileptische aanval. Onmiddellijk schaamde ik me voor deze plotselinge bekentenis. Toen was ik het die van onderwerp probeerde te veranderen.

Marta had niet de psyche van een therapeute. Ze vroeg niet door, liet niet plots de afwas staan om bij me te komen zitten en me bemoedigend op mijn rug te kloppen. Ze probeerde niet, zoals ieder ander zou doen, al het belangrijke een plaats in de tijd te geven en plotseling te vragen: 'Wanneer is het begonnen?' Zelfs Jezus kon niet ontkomen aan deze zinloze verleiding en vroeg hetzelfde aan de bezetene die Hij op het punt stond te genezen: 'Wanneer is het begonnen?' En je zou toch zeggen dat alleen het allerbelangrijkste is wat nu gaande is, hier en nu. Dat het vragen naar begin en einde geen enkele waardevolle kennis oplevert.

Soms dacht ik weleens dat Marta niet luisterde of ongevoelig was als een omgehakte, dode boom, want op zo'n moment hield het gerinkel van de afwas niet op zoals ik had verwacht en

kwam er geen einde aan haar routinematige vloeiende gebaren. Ik vond haar zelfs op een bepaalde manier wreed, meer dan eens, zoals toen ze die hanen van haar vetmestte, vervolgens slachtte en allemaal achterelkaar, in twee herfstdagen tijd, oppeuzelde.

Ik kreeg geen hoogte van Marta en ook nu ik aan haar denk, begrijp ik haar niet. Maar wat heb ik eraan Marta te begrijpen? Wat zou helder inzicht in de motieven van haar gedrag, in de bronnen waaruit al haar verhalen opwelden, mij opleveren? Wat zou ik aan haar biografie hebben, als Marta al een biografie had? Misschien zijn er wel mensen zonder biografie, zonder verleden en zonder toekomst en die zich aan anderen voordoen als het eeuwige nu?

Zo-en-Zo

In de loop van enkele opeenvolgende avonden kregen we, direct na *Tele-express*, onze buurman Zo-en-Zo op bezoek. R. was bezig met het maken van glühwein, hij strooide er kaneel in en deed er wat kruidnagels bij. Zo-en-Zo vertelde elke avond de winter, want de winter moet verteld worden opdat het lente kan worden. Het ging voortdurend over hetzelfde, over hoe Marek Marek zich had verhangen.

We hadden dit verhaal al eerder van anderen gehoord, en nu gisteren en eergisteren van Zo-en-Zo. Maar hij vergat dat hij het verhaal al had verteld en begon helemaal van voren af aan. Dat begin was de vraag waarom wij niet op de begrafenis waren geweest. Wij konden toen niet, want het was in januari. Het was ons gewoonweg niet gelukt om naar de begrafenis te komen. Het sneeuwde, auto's wilden niet starten, motors reutelden door een bijna lege accu. De weg voorbij Jedlina was ondergesneeuwd en bussen stonden vast in wanhopige files.